

Hamberger Zoltán–Hambergerné Válik Sarolta

VÁROSUNK MOZITÖRTÉNETÉBŐL

A Jász Múzeum, a Városi Könyvtár archívumai és a szemtanúk visszaemlékezései jelentős segítséget nyújtottak a viszontagságos történetek feldolgozásában. A cikkünk az egykori filmvetítési lehetőségekről, mozik üzemeltetésének kialakulásáról igyekszik képet adni.¹

Az első mozi, a Városi Mozgó

A korabeli helyi lap tudósítása szerint a városban az első mozit, a Városi Mozgót 1921 decemberében nyitották meg. A városi mozgóképszínház a Lehel Szálló nagytermében működött.

A december 22-i bemutató előadás Homoki Aladár zenekarának ünnepi nyitányával kezdődött. A tanítóképzős növendékek a magyar hiszekegyet adták elő. Az előadást Berzátzy László tanár vezetése alatt zenekar kísérte. Bemutatásra került a Shakespeare nyomán készült Hamlet című film, hat felvonásban.² A film a fővárosi bemutatót is megelőzte. 25-én a Harc a hőmezőkön című filmet nézte meg a közönség. Ez a film is a budapesti vetítés előtt került bemutatásra. A mozgóképszínház iránt nagy érdeklődés mutatkozott. A színház megnyitását Friedvalszky Ferencz polgármester, Pénzes Sándor városi főügyész és Szombathy István igazgató munkájának köszönhették.

Az ígéretes kezdet után váratlan fordulat következett 1922 januárjában. Elkezdődött a mozi kálváriája.³ A városi tanács és a mozibizottság csúnyán összevitkozott. A mozinak használt nagytermet táncmulatság és bál megtartására kérték. Ezt a mozibizottság elutasította. Később megegyeztek, hogy átengedik hangverseny céljára a termet 2000 koronáért. A székeket nem engedték fölszedni, ezért a koncertet követő bált nem tudták megrendezni a városi tanács szervezői az épületben.

A Városi Mozgóban pár hónap múlva a Salto Mortale című filmet nem két részletben, hanem egyszerre, egy napon mutatták be délután öt és este nyolc óraker.⁴ A Városi Mozgó a kezdetekben jó üzletnek bizonyult. Az 1925. évre vonatkozó számadásában a bevétel 566 millió, a kiadás 365 millió korona volt. Bartha Béla az ingyenes mozielőadások tartását sürgette, de a minisztérium nem egyezett bele. A tanulók számára tartott előadásokon mérsékelt belépődíjat szedtek.⁵

¹Köszönetet szeretnénk mondani Maczkó Barnánének, Szántai Józsefnének, Szántai Katalinnak, Varga Imrénének, Válik Lászlónak, Nagy Bélának, Bathóné Nagy Juditnak, a Városi Könyvtár és a Jász Múzeum dolgozóinak, akik sok fontos információval segítettek munkánkat.

² Jász Hírlap 1921. december 18.

³ JH 1922. január 29.

⁴ JH 1922. március 5.

⁵ JH 1927. január 1.

Évek múlva a moziban gazdasági problémák adódtak. A filmek színvonalát is kritizálták. Pl. a Spanyol csempészek című film megtekintése után sokan voltak azon a véleményen, hogy nem lenne szerencsés, ha a város közönségének erkölcsi ízlését mozijának előadásai szerint állapítanák meg.⁵ Ezenkívül szomorú jelenség volt városunkban az is, hogy amíg más hasonló lakosságú vidéki városokban a közönség szívesen pártolta a mozit, addig nálunk a legnagyobb közömbösséggel fogadtak olyan filmeket is, mint pl. Johann Strauss: Denevér című filmoperettjét.

A mozgó jövedelmezővé tételére egy javaslatot dolgozott ki a mozibizottság.⁶ A város úgy döntött, hogy a mozit bérbe adja, és hosszas egyezkedés után Tófalvi Gábor lett az üzlettárs. A megállapodás szerint a mozi bruttó jövedelméből a városnak 5 %-ot, majd a hangosfilmgép beszerzése után 10 %-ot adott. A Városi Mozgóból Városi Hangosmozgó lett 1932 őszén. 1932. szeptember 12-én az első hangosfilm: a Hyppolit a lakáj című magyar film volt. A felhívásban hangsúlyozták, hogy ez a produkció elejétől végig magyarul beszélő zenés vígjáték. A film nálunk is sikeres volt, egy nap négyszer játszották le.

A Városi Hangosmozgó 1941. június 12-én zárt be. A közönség július 15-ig bérlet-szelvényekkel rendelkezett, amelyeket a városházán válthattak vissza készpénzre.⁷

A Kultur Mozgó

Egy másik filmvetítési lehetőség a Ferenc-rendiek által létesített kultúrházban kezdődött, 1926. december 18-án. Egy korabeli cikk szerint az épület kiválóan ízléses volt. A hatalmas terem legnagyobb terme volt a városnak, mint ahogyan a benne levő színpad is.⁸ Tehát a filmvetítésen kívül színházi előadásokat és egyéb kulturális programokat is szerveztek itt. Fűthetősége és világítása legjobb volt a városban. A ház berendezése messze fölülmúlta a városi moziét. Az építés fővédnökségét Almássy Sándor főispán vállalta el, de rajta kívül még rengeteg támogatója volt az ügynek. Például Gosztonyi Aladár máltai lovagkeresztes, Fecske Sándor – akinek a birtokában volt a gőzmalom és a gőzfürdő –, és Unghváry Antal tartományfőnök. A gépek beüzemeltetésében többek között Válik István és Faragó László vettek részt.⁹

A kultúrház építésének célját is nagyon öntudatosan határozták meg: Az ismeretterjesztő előadások tartásával a tudomány fákláját a nép között gyújtották meg. Édes otthonot talált minden jó, nemes, tiszta erkölcsön alapuló előadás, legyen az színdarab, hangverseny vagy Uránia népművelési akció.⁸

⁵ JH 1927.március 6. Mozi kontra kultúra című cikk.

⁶ JH 1931.október 24.

⁷ JH 1941.június 21.

⁸ JH 1926. december 12.

⁹ Válik István: Válik László szaktechnikus és késkészítő vállalkozó nagybátyja Faragó László: szintén Faragó László nevű fényképész és tanár édesapja

Rigó Ferenc

Ez utóbbi utalt a filmvetítésre, hiszen Urániának hívták a legnagyobb mozit Budapesten. Amikor megnyitották a kultúrház kapuit, felragyogott „a becsületes magyar kereszténykultúra napja.” Az első film Szent Ferenc életéről szólt. Ezekből világosan látszik, hogy itt nem kommersz filmeket vetítettek.

1927 és 1941 között párhuzamosan hirdette a Jász Hírlap újság a Városi Mozgó és a Kultur Mozgó filmjeinek címét, a színészek nevét és a kísérő műsorokat. A Kultur Mozgóban a Magyar világhíradó volt a kísérőműsor, a Városi Mozgóban pedig a Magyar világhíradón kívül a Fox világhíradó is. Ha nem filmvetítés volt a kultúrházban, akkor a vetítővásznat a mennyezettel párhuzamosan kifeszítették. Zenekari árok is volt a színpad előtt, hiszen a némafilm

vetítésekhez nélkülözhetetlen volt a kísérőzene. A Kultur Mozgó – melynek vitéz Rigó Ferenc volt az üzemeltetője, akiről egy későbbi interjúban még írunk – műsorának hirdetésében 1941. december 21-én volt az utolsó film. A produkció címe: Lesz ami lesz című magyar film volt. Annia Suli híres énekesnő első vígjátékát aznap négyszer vetítették le. Később még folytatódott itt is a filmvetítés.¹⁰ Tehát 1941 a változások éve volt a mozik, filmek vetítése szempontjából városunkban. Megszűnt, átalakult, illetve megnyílt egy új mozi.

A Lehel Mozgó

A Lehel Mozgó 1941. december 25-én nyílt meg. Ez volt az első olyan mozi, amit kizárólag vetítés céljára építettek.¹¹ Ebben az épületben üzemel ma is a mozi.

¹⁰ Varga Imréné elmondása szerint – aki 27 évig dolgozott a Lehel Mozgóban jegykezelőként – az 50-es, 60-as években is láthatott itt filmet a közönség.

¹¹ A mozi történetét a Maczkó Barnánéval – az eredeti tulajdonos unokájával – készült interjú alapján dolgoztuk fel.

Rigó Ferenc az I. világháborúban tanúsított hősie magatartása miatt vitézi címben részesült, és hadirokkantként kapott engedélyt a mozi üzemeltetésére. Először a Barátok Temploma melletti (mai Ferencsek Temploma) Kultur Mozgót működtette. Ennek eredményességét látva eladott egy 25 holdas tanyát, és az ezért kapott összegből építtette föl a Lehel Mozgót. A létesítés első lépcsőjeként megvette Fecske Sándor malomtulajdonostól a telket, és a rajta álló, nem igazán prosperáló fürdőt. Szándékait keresztelte, hogy a város nem járult hozzá ahhoz, hogy csak mozi legyen ugyanazon a területen. Kötelezték egy gőzfürdő építésére is. A mai videotéka helyén volt a fürdő bejárata. A mozigépész az ott még mindig meglévő lépcsőkön ment át a moziba vetíteni. Így épült fel egy épületben nagyobb területen a mozi, és az ötkásas fürdő egy közös medencével, gőzkamrával. Vidéki viszonylatban ez volt az első olyan mozi terem, ami legyező alakú volt. (régebben csak szögletesek voltak) Az építések: Szabó István budapesti építőművész, és ifj. Bíró Fekete Lajos építőmester voltak.

A mozgófényképszínház – ahogy akkor hívták –, előcsarnoka csempével volt kirakva. A vastag fröccsöntött felületű falakat bordóra festették. Amikor készen lett az épület, hangpróbát is tartottak. Egy hangmérnök utasításai szerint az erkély elejét bekarpitozták, hogy lágyabb legyen a hang, és az erkély két tartóoszlopát rücskös felülettel vonták be, hogy ne csússzon meg rajta a hang.

A Fecske-malomban működött a helyi áramfejlesztő telep, de a 20-as évek végén a város a salgótarjáni távvezetékre kapcsolódott. Ez tette lehetővé, hogy városunkban igen korán mozi létesüljön. Egyébként Fecske Sándor közéleti személyiség volt, a kultúrház létesítését is támogatta anyagilag. Olyan dokumentumot is láttunk, amely azt igazolta, hogy az akkori Ferenciek-tere 5. számról átvitték a gépeket a Fürdő u. 5. szám alá, és a mozi üzemeltetését ott folytatták. A tulajdonosnak a bevétel 4%-át kellett befizetnie a belügyminisztérium számára: 150 a. pengőt közérdeki célokra, 50 a. pengőt pedig vitéz Rónaszéki Lajos számára.¹²

Az első film az Egy éjszaka Erdélyben című magyar előadás volt az épületavató nagy karácsonyi műsorban, Szelezky Zita, Mezey Mária, Páger Antal főszereplésével. Utána vetítették a Bob herceg, a Háry János, a Szücs Mara házassága, a Ne kérdezd ki voltam című magyar filmeket, és a Végtelen út, az Angyalvár börtöne című külföldi filmeket. A helyárak 40-120 fillér között mozogtak. (Viszonyításképpen: egy Jász Hírlap ára 16 fillér volt.) Voltak olyan családok a városban, akik bizonyos napokon minden filmet megnéztek, fenntartott helyeik voltak. (pl. a Halasi orvoscsalád.) A mozinak jegyvételi akciója is volt. Másodvetítésű, közkedvelt magyar filmeket ún. „ketten egy jeggyel” lehetett látogatni.

¹². Az erről szóló dokumentum Szántai Katalin édesanyjától származik, aki vitéz Rigó Ferenc lánya.

1943 áprilisában meghalt vitéz Rigó Ferenc, és veje, Czigány Mihály – aki jogvézett városi jegyző volt - folytatta itt a munkát. 1944. novemberától 1945 márciusáig nem volt filmvetítés, mivel a mozigép az összes felszereléssel együtt eltűnt a moziból.

A háború után üzemképes állapotba kellett hozni a mozit. A cserevilágban zsírt meg búzát vitt kocsival Pestre az üzemeltető, és ezekért sikerült hozni egy új mozigépet. 1945 és 1950 között is érdekesen alakultak a dolgok a moziban. A Magyar Kommunista Párt átvette az üzemeltetés jogát. 1945 júniusától csak az épület maradt a tulajdonosé. Használati díj címén a teremért és a gépekért 2%-ot fizettek neki a bruttó bevétel után. Az épület külső karbantartása, az épület tűzbiztosítási díja, a házadó, a felszerelések utáni kereseti adó megfizetése özv. vitéz Rigó Ferencné kötelessége volt¹².

Utóbb, az államosításnál a MOKÉP Nemzeti Vállalat vette át a mozit, a fürdőt pedig a város, amely a szigetünkkel szemben található fürdő megépítéséig üzemelt.

Vitéz Rigó Ferenc korszerű gondolkodású ember volt, és ezt az épületet – ami még most is fennáll – neki köszönheti a város.

Kiss Józsefné

RÉGI HÁZIASSZONYOK NEHÉZ MUNKÁIRÓL

Finoman, halkán „zümmög” az automata mosógép. Szívó hangot ad, amikor feltölt, vizet szív a vízvezeték a hálózatból. Más hangot ad, amikor mos, egyenletes, halk bűgő hangot. Önmagától leáll, majd a beprogramozott idő utolsó tevékenységéként öblít, centrifugál.

Ezt a mosást ma már mindenki ismeri, de azt már sokan nem, hogy közel egy emberöltővel ezelőtt, a XX. század harmincas éveiben hogyan zajlott le egy nagymosás. A „házibál”, ahogyan akkor tréfásan nevezték. Gyermekkorom emlékeiből meríték, amikor felidézem, hogyan történt a nagymosás egy átlagos háztartásban.

Előkészületek a nagymosáshoz

Ha a fűzfavesszőből font kosár, vagy a fából készült láda, az ún. „szennyestartó” megtelt, akkor kitűzték a nagymosás napját.

Megfőzték a jó laktató gulyáslevest sok hússal, csipetke tésztával, vagy tarka babfőzeléket füstölt csülökkel. Esetleg krumplis buktát is sütöttek, hiszen a nagymosás napján már nem jutott idő főzőcskézni, viszont tartalmaz, jó ízű ételekre volt szükség. A mosás sok energiát kívánt.

Megkezdődött már előző nap a szennyes ruhák kiválogatása. Külön a fehérek, azután a tarkák, lehetőleg hasonló színek csoportosításával. A legjobban elszennyeződött férfi ruha külön kupacba került.

Megkezdődött az artézi (lágyszűrt) kútról a víz gyűjtése is. Ez a munka másnap még erőteljesebben folytatódott. Akinek volt lova, kocsija, az horganyzott bádoggal a fürdőkádban hozta a vizet az artézi kútról. Ha nem volt kocsija, akkor a család „bírható” tagjai vizes kannákkal (kupákkal), vizesvödörrel (rocskával) hozták a vizet. Volt egy erős, vállra akasztható rúd, aminek a végein egy-egy vaskampó himbálózott. Ezt a vállra vették, s másvalaki erre rásegítette a nehéz, vízzel telt vödört. A vizeskannák (kupák) se voltak könnyűek, de ezt már a női fizikum is elbírt, hiszen naponta többször is szaladtak kútra, vizet hoztak a háztartásokba, hiszen vízvezeték nem volt. A legjobb esetben az udvaron volt szivattyús kút, de ennek a vize keményebb volt. Reggeli mosakodásra, takarításra, padló felmosásra használták.

Tehát, ha volt már annyi víz, hogy az előkészületi munka megkezdődhetett, akkor a mosóüstbe begyűjtötták, tüzet raktak a nagy mosóüst alatt, és forrásig hevítették a vizet. Ha nem volt mosóüst a háznál, akkor a tűzhelyen nagy bádoggal a mosófazékban (fazékban) forrott a víz. Kezdődhetett a „szappanozás”.

Gondosságot igényelt az is, hogy a fateknőket ellenőrizték: nem száradtak-e ki az